

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni Cultural
Servei de Suport Tècnic i Inventari
Biblioteca del Patrimoni Cultural

3334

Massís del Montgrí - Trashumants

Rovira Padros, Antoni

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

PRESENTACIÓ

Al llarg dels estius de 1999 i de 2000 ha tingut lloc al massís del Montgrí una sèrie de camps de treball amb nois i noies de Catalunya i d'arreu del món amb l'objectiu d'inventariar, catalogar i donar a conèixer un patrimoni fins fa poc temps arraconat del massís del Montgrí i ens atrevirem a dir arraconat també dels estudis sobre patrimoni a les comarques gironines i de Catalunya: ens referim a l'arquitectura de la pedra en sec, un conjunt d'edificacions i elements que configuren el paisatge agrari de molts racons de Catalunya.

Amb l'objectiu de preservar i oferir a la societat aquest ric patrimoni es varen endegar una sèrie de camps de treball, els resultats dels quals presentem en aquesta memòria.

El document es divideix en tres parts:

1. Les intervencions de l'any 1999
2. Les intervencions de l'any 2000
3. Llistat dels elements catalogats que han passat a engruixir el catàleg de bens culturals locals i que com a tals han quedat protegits.

Els resultats d'aquests camps de treball varen conduir a la publicació d'un volum de la col·lecció del Museu del Montgrí i del Baix Ter, Papers del Montgrí, precisament amb el títol "El Montgrí que hem oblidat" que també us hem volgut fer arribar.

Antoni Roviras
Coordinador dels camps de treball

**CAMPS DE TREBALL AL MASSÍS DEL MONTGRÍ
MEMÒRIA DELS TREBALLS DUTS A TERME
L'ESTIU DEL 1999**

TRANSHUMANTS, UN PROGRAMA DE CAMPS DE TREBALL PER A LA REDESCOBERTA DEL PATRIMONI DEL MASSÍS DEL MONTGRÍ

Introducció

Per segon any consecutiu s'han dut a terme, al llarg dels mesos de juliol i d'agost de 1999, uns camps de treball al massís del Montgrí que hem batejat amb el nom de Transhumants.

La nostra idea és la de donar a conèixer el ric patrimoni del municipi de Torroella de Montgrí i concretament en aquest cas el del massís amb l'objectiu de donar-lo a conèixer, estimar-lo i conservar-lo com a part de la nostra història. Aquests camps formen part d'un projecte més ampli, que s'ha batejat amb el nom de *Projecte Patrimoni* i que pretén conèixer, conservar i difondre el nostre patrimoni.

L'any passat va iniciar-se aquesta experiència amb un grup d'esplai de Barcelona. Entre els dies 2 i 12 de juliol 30 nois i noies varen rastrejar, documentar i consolidar diferents elements patrimonials al massís: barraques, forns de calç... Aquesta tasca s'ha continuat aquest any amb dos camps de treball. El primer va fer-se amb el grup d'esplai "Oriols" de Barcelona entre els dies 2 i 13 de juliol, amb 12 nois i noies i 3 monitors; i el segon amb el grup d'esplai de Vallirana, entre l'1 i el 10 d'agost, amb 17 nois i noies i 2 monitors.

Aquests treballs han estat coordinats aquest any pels serveis tècnics del Museu. Concretament l'Antoni Roviras i en Joan Margall que aquest any substituïa en Candi Mundet.

A part dels treballs de camp, s'ha intentat que els nois i noies coneguin el nostre municipi. És per això que també hem dut a terme diverses activitats: seawatching, la visita Torroella Vila Vella, Torroella màgica, Terra de pirates...

Aquest document resumeix l'experiència d'aquest any i proposa diverses activitats per a l'estiu de l'any vinent.

EL MASSÍS DEL MONTGRÍ, UN GRAN DESCONEGUT

El massís del Montgrí és un gran desconegut. Per la majoria de gent és només un perfil, que vist des de Pals té la forma d'un bisbe estirat amb el castell que li fa d'anell i les Maures de peus.

Si ens hi endisem però, l'interior del massís té secrets molt ben guardats que han escapat dels ulls de la majoria de gent. Un d'ells és el gran nombre de cavitats naturals d'interès geològic que ens fan comprendre millor allò que el massís és una muntanya foradada com si d'un formatge de gruyere es tractés. Algunes d'aquestes cavitats han estat ocupades des de molt antic per l'home com és el cas de les coves paleolítiques dels **caus del Duc de Torroella i d'Ullà** les neolítiques dels **cau dels Ossos, Tossal Gros.....**

A part de coves, el massís sorpren també per l'abundància extraordinària de **cabanes de pastor i d'aixarts**, fets en pedra seca que són testimoni d'una activitat agrícola, ramadera i forestal que avui ha caigut totalment en l'oblit però que va tenir de ben segur un paper destacat en la història del massís.

Es tracta, la majoria de vegades de cabanes de pastor fetes en pedra seca que permetien l'aixopluc d'un pastor. Cabanes totes elles amb unes característiques semblants. S'accedia al seu interior a través d'un corredor i a la part més alta del sostre hi havia un forat que podia tapar-se en cas de pluja però que permetia alhora l'escapament dels fums de la llar.

Aquestes cabanes originalíssimes i que han estat també detectades a altres llocs de Catalunya anaven sempre associades a un aixart, o tancat en el qual s'hi concentrava el ramat i es tenia controlat. Cabanes, aixarts i camins de bast són els elements bàsics que trobarem al massís del Montgrí en relació a l'activitat ramadera, que sovint era transhumant.

Aquest fenomen però no és únic al Montgrí. En realitat és la manifestació d'una ramaderia transhumant que troba al massís un lloc bo per a fer-hi estada una temporada a l'any. L'estacionalitat i la transhumància d'aquesta activitat fa que en períodes de més calor els ramats es traslladin als Pirineus i que quan el fred rigorós arribi al Pirineu es produeixi un moviment cap al Montgrí.

TREBALLS DUTS A TERME

1) Prospecció del massís

Els treballs duts a terme varen començar el mes de juny de 1999 quan els monitors dels camps varen fer unes prospeccions per determinar la presència d'elements d'interès. Això va permetre determinar diversos sectors amb troballes interessants i desconegudes a la Vall de Santa Caterina, al voltant de les Dunes i a la muntanya Gran. En total varen detectar-se prop de 25 elements d'interès, bàsicament forns de calç i barraques de pagesos i pastors fetes en pedra seca.

2) Situació, estudi i consolidació dels elements d'interès

Un cop fet això, els nois i noies dels camps es dividien en grups de treball i realitzaven les següents tasques:

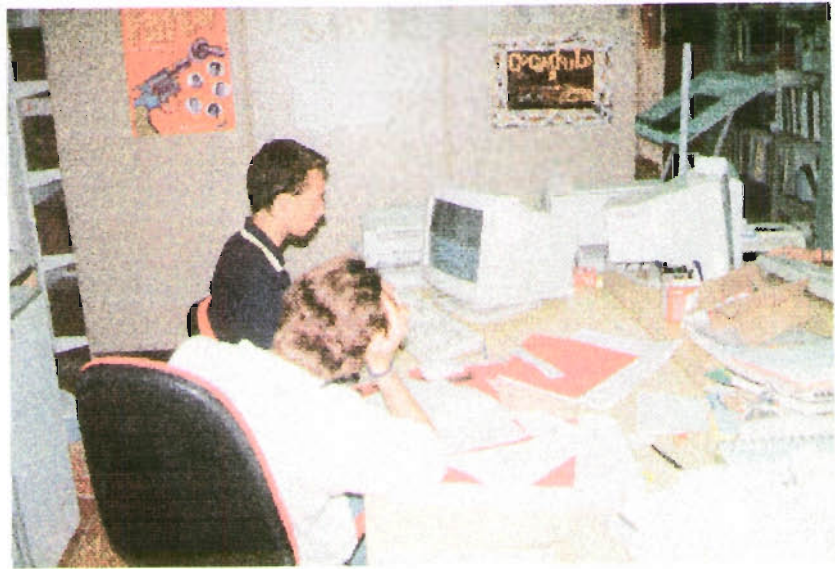

Treballs de consolidació d'una cabana

Hi havia uns **grups de documentació** que tenien l'objectiu de documentar d'una manera molt més detallada la informació recollida per el primer grup de situació mitjançant una fitxa on s'hi anotaven les principals característiques de les cabanes i aixarts: la tècnica constructiva, les mesures, l'estat en què es troba, treballs urgents a fer-hi, fotografia, vídeo...

El darrer pas del treball de camp el duïen a terme **grups de consolidació**. Un cop situats els elements i analitzats es procedia a condicionar-los i preservar-los amb l'objectiu de consolidar-los de cara al futur i evitar el seu ensorrament. La missió és en la mesura que fos possible, consolidar el major nombre d'elements que veïem en perill.

A partir d'aquí un grup es dedicava al **treball d'estudi** de tota la documentació generada al camp. La seva missió era unificar les dades recollides i informatitzar-les en una base informàtica.

Informatització de dades al Museu

3) Treballs de difusió

Per últim, un darrer grup duïa a terme **treballs de difusió** de la informació recollida. Els 3 grups que han passat per casa nostra han elaborat cadascun una exposició i una xerrada oberta al públic en la qual varen explicar els resultats del seu treball així com la seva opinió sobre el camp de treball.

RESULTATS DELS TREBALLS DE CAMP

Després de dos anys de camps de treball, el coneixement que anem tenint del massís es va ampliant. Poc a poc veiem que aquesta muntanya, avui deserta i convertida en una reserva de massa forestal ha tingut molt a veure amb la història dels torroellencs i estartidencs d'altres temps.

Pot afirmar-se que el massís va convertir-se en un espai democràtic, popular, del poble. Les nombroses finques i barraques ens parlen d'una intensa ocupació.. ara per ara hem recollit prop d'una quarantena de barraques, cinc forns de calç, pous i un nombre immens d'aixarts. A la muntanya acudien pastors transhumants, pastors del municipi, pagesos, forners de calç, llenyataires....

Ara per ara, després de dos camps de treball s'ha "pentinat" un 60 % del massís del Montgrí i comencem a tenir dades sistemàtiques de la seva vàlua patrimonial.

Queden encara algunes feines en relació amb aquesta intensa relació. En primer lloc cal encara rastrejar una part del massís del Montgrí. Això pensem que pot fer-se mitjançant nous camps de treball o bé amb l'ajut a l'hivern de gent d'aquí. Un cop estudiat tot el massís caldrà controlar la conservació d'aquestes barraques. Disposem d'un contacte, un professor de la Universitat Rovira i Virgili, de la unitat de geografia, en Rafel López que coneix una escola taller dedicada a la restauració d'aquestes cabanes.

Queda per fer també una feina d'investigació. Coneixem molt bé les característiques físiques de les construccions que hem trobat al massís. Ara bé, a quin període fan referència? Disposem només d'una informació fragmentada que molt resumida és la següent:

1. L'activitat al massís ja la trobem documentada des d'època paleolítica amb les coves paleolítiques dels caus del Duc com a màxims exponents.
2. Al neolític, tornem a trobar testimonis d'enterraments a les coves sepulcral: cau d'en calvet, cau dels Ossos, cau de l'Olivar d'en Margall, Tossal Gros, cau de les Dents.... testimoni sens dubte d'una activitat propera vinculada a la ramaderia i a l'agricultura.
3. A l'edat del ferro, la necropòlis de la Foradada (cap al 700 aC) és un altre testimoni d'una possible ocupació del massís.

4. Més endavant, a l'edat mitjana, la fundació de l'ermita de Santa Caterina i la del Palau suposen una altra ocupació que en el futur tindrà conseqüències per a la muntanya. La investigació documental ha proporcionat notícies de veinats, com l'Aragall, prop de Sobrestany; d'una intensíssima explotació ramadera de la muntanya amb transhumància cap al Pirineu.

5. La concessió l'any 1599 pel rei Felip III de l'establiment de la muntanya gran a Torroella de Montgrí deuria accelerar l'establiment humà a la muntanya.

6. A la fi del segle passat, els documents que acompanyaven el projecte de fixació de les dunes testimonien una intensíssima ocupació amb un bon nombre de propietaris, tipus de conreus, extensió... procés que sens dubte va accentuar-se amb l'època d'or de la vinya, abans de l'arribada de la fil·loxera.

7. Aquest procés d'utilització comença a decaure en un moment incert del segle XIX, probablement a finals. La venda de molts terrenys a la plana, molt millors per al conreu, va propiciar l'abandó de moltes terres a la muntanya. Aquest moviment, de retruc, va suposar el declini de la transhumància. Recordem que pagesos i transhumants existien en simbiosi al Montgrí. Als pagesos els interessava l'arribada de transhumants per a l'adob dels terrenys. El pastor Jaume Muxach va comentar-nos que cap als anys 50 varen venir els darrers transhumants.

Estem parlant d'una utilització molt llarga en el temps que caldrà documentar amb la consulta d'arxius i complementant els treballs de camp.

BALANÇ

El balanç final que fem tan des del punt de vista dels tècnics que hem participat en el camp com dels monitors i dels nois i noies dels grups d'esplai és molt positiu. D'una banda aquests treballs han servit per redescobrir una mica més la vàlua patrimonial del massís del Montgrí. En aquest cas s'ha començat a treballar un aspecte: la ramaderia transhumant que ha deixat com a testimoni un bon nombre de cabanes, aixarts i camins de pas de bestiar, els camins de bast.

De l'altra, els participants s'han sentit sempre atrets per la idea de participar en una temàtica novedosa. De fet ells han estat els primers investigadors que han treballat aquest tema.

La seva tasca no ha estat només la de fer una investigació sino que han vist com els seus resultats es traslladaven a la societat. Aquest va ser l'objectiu de l'exposició pública dels resultats, de la redacció d'un itinerari.... això ha estat sens dubte molt engrescador per al grup i així ens ho han comunicat.

Queda però un llarg camí a recórrer. De fet això només acaba de començar. No continuar els treballs ara és com deixar incomplet un objectiu molt clar: el coneixement patrimonial del massís del Montgrí.

Treballs que no acaben amb l'estudi de la transhumància sinó que poden ampliar-se a molts altres camps: els forns de calç, les coves.... i que tot plegat ens donarà una visió més completa d'aquest gran desconegut: el massís del Montgrí..

NOTES HISTÒRIQUES DE LA TRANSHUMÀNCIA AL MONTGRÍ

L'activitat ramadera al massís del Montgrí devia començar ja al neolític. Sabem que ja els habitants de **la Fonollera** cap el 1.800 aC es dedicaven a la ramaderia i que després a tots els períodes va tenir importància en l'economia de la gent de la terra. Així ens ho confirmen les troballes d'ossos d'animals domesticats a jaciments d'època ibèrica i romana com al **camp de la Gruta**.

En època medieval va continuar essent una activitat important i més si tenim en compte que a la Baixa Edat Mitjana Torroella es va convertir en fabricant i exportador de teixits de llana. Així, el gremi dels paraires, necessitava llana per a la fabricació d'uns draps protegits pels mateixos monarques.

Des de l'edat moderna sabem que a casa nostra conviuen dos tipus de ramaderia: una de local formada per pastors del territori i una altra vinguda de fora, la ramaderia transhumant. Al segle XVI, amb motiu de la concessió del Montgrí al municipi de Torroella de Montgrí les terres del massís esdevenen comunals i els habitants de la contrada poden portar-hi a pasturar els seus ramats i a més hi poden extreure la llenya. A diferència d'ells, els pastors transhumants havien de pagar aquests drets a la Universitat de Torroella.

Andreu Sabat, notari de Torroella del segle XVII comentava l'extraordinària riquesa de la muntanya....

(...) "La dita montanya de si es molt aixuta y de pocas ayguas, per esser lo demes roca viva, si be que molt apte per pasto de bestiar menut com son cabras y multons, tan per viurer o mantenir-se allí y engreixarse, com per lo gust de la carn, que estant lo bestiar apacentat allí solament dos mesos, a la fi de ells pot competir ab altre carn de qualsevol part de Catalunya "(...)

Segurament, ja els transhumants devien frequentar doncs aquest massís, però l'època d'or d'aquesta ramaderia va ser al llarg dels segles XVIII i XIX, moment en que el llibre de pesquers de la Universitat de Torroella, que recull els contractes pel dret a usar les pastures, conté un elevat nombre de documents. En aquell moment, l'augment de la població de Catalunya, que passa de tenir l'any 1717 uns 400.000 habitants a tenir-ne més de 800.000 a la fi del segle XVIII provoca la necessitat de més carn i aquest activitat experimenta un auge considerable que explica el gran nombre de cabanes que es troben al massís.

Pastors de la Garrotxa, de les comarques del Pirineu i altres llocs varen acudir seguint les rutes transhumants al Montgrí on trobaven unes pastures d'hivern molt bones.

La fi de la ramaderia transhumant al Montgrí, té lloc a la fi del segle XIX. Hi va ajudar molt la opinió d'enginyers forestals com ara Primitivo Artigas que considera que la muntanya és sobreexplotada i que cal posar fi a aquesta desforestació pel fet que la muntanya despoblada és motiu d'aridesa general a la zona. Aquestes opinions que varen tenir efectes pràctics immediats i concrets com ara la prohibició de desenvolupar activitats agrícoles i ramaderes en determinats sectors, juntament amb la manca de bones pastures per sobreexplotació de recursos devien conduir al declini de la transhumància i al seu posterior oblit.

Memòria de la intervenció duta a terme al massís del Montgrí amb motiu dels camps de treball Transhumants, l'estiu de 1999

Joan Margall, Candi Mundet i Antoni Roviras

Introducció

El massís del Montgrí, és un bon arxiu a l'aire lliure que guarda una part important de la història de la gent de la contrada. Afortunadament, part d'aquest arxiu ja s'ha començat a estudiar: els caus paleolítics varen servir per endegar el Museu del Montgrí i del Baix Ter; Malgrat tot, però queda encara un llarg camí per fer. Aquí tractarem d'un tema, fins avui mal conegut però prou interessant com per parlar-ne molt més a fons: els elements fets amb la tècnica coneguda com pedra en sec. Tenen com a característica l'ús de la pedra sense pràcticament cap lligam per a dur-los a terme i inclou barraques de pedra, forns de calç, aixarts (així és com s'anomena als murs de tancament de finques), marges i camins.

Es tracta d'uns testimonis sorprenents d'arquitectura tradicional que es poden trobar a qualsevol racó del massís, fet que demostra una ocupació intensiva de la muntanya i que la gent del país aprofitava els recursos que aquesta li proporcionava. Aquest fet va portar a posar en funcionament terrenys extraordinàriament magres situats a més de 200 metres d'alçada i amb pendents esgarriadosos com és el cas de *l'Olivar d'en Margall*. Un Montgrí humanitzat, ple d'activitats: agricultura de secà, ramaderia, activitats industrials com l'extracció de la calç, aprofitament forestal... Tot un brujit d'activitats que ha quedat registrat per sempre a les marques que han deixat les roderes de carro a la roca... un tipus d'arquitectura molt ben documentada arreu de Catalunya però totalment desconeguda a nivell bibliogràfic a casa nostra. De fet, crec que aquesta és la primera referència d'aquest tipus d'arquitectura.

Aquesta visió contrasta, i molt, amb l'actual que ofereix el massís, reduït bàsicament a una zona de zona de reserva de massa forestal i de lleure. La plana, amb tots els seus recursos li ha guanyat el pols definitivament i avui, la muntanya, resta ignorada per la gent de la contrada que la anem a veure per motius especials: l'excursió al castell, l'anada a Santa Caterina...

El grau de desconeixement d'aquests elements arquitectònics i de l'explotació vinculada al seu darrera és sorprenent. Senzillament han quedat a l'oblit. L'estiu de l'any 1998 el Museu del Montgrí i del Baix Ter va dur a terme el primer camp de treball per recuperar del passat aquests testimonis muts i espectaculars que formen part, sens dubte, del patrimoni cultural de casa nostra i que per tant cal conèixer, valorar i defensar. En el mapa que ve a continuació hem anotat les cabanes detectades fins ara. L'any 1999 dos camps de treball varen continuar les tasques d'inventari i estudi i aquest any 2000 comptem ja amb tres camps per intentar donar una primera avaluació de l'estat de la qüestió.

Ara per ara hi ha recollits prop d'una cinquantena de barraques i forns de calç al massís.

UNA ARQUITECTURA DE PEDRA

Les barraques i els aixarts utilitzen la pedra com a element principal de construcció. El massís del Montgrí, per la seva naturalesa càrstica, presenta un gran nombre de roques que s'acumulen al damunt de la seva superfície com a resultat d'un procés de disgregació.

Sens dubte, aquesta gran quantitat de pedra escampada homogèniament al massís dificulta una de les activitats bàsiques vinculades amb les barraques i aixarts: l'agricultura; i més concretament l'agricultura de secà.

El primer pas per utilitzar un terreny era la seva neteja i acondicionament. Les pedres s'empraven per delimitar una explotació i s'acumulaven formant uns murs, els aixarts. A part de delimitar la superfície de treball, els murs tenien l'avantatge que protegien els conreus del vent, de la sorra i dels ramats que sabem eren molt nombrosos al massís. En aquest sentit, aquesta arquitectura de pedra s'adapta armònicament a les condicions de medi.

Una observació dels aixarts permet copsar que la majoria tenen una forma i una mida semblant. La majoria són rectangulars i no solen ser d'una grandària excessiva. Això fa pensar que es tracta de petites finques tancades lligades a petits pagesos que extreuen els magres recursos del Montgrí.

Al costat de l'Aixart sol haver-hi en molts casos la barraca. Com els murs està feta bàsicament en pedra seca encara que de vegades es reforça la seva estabilitat amb calç, com és el cas de l'Aixart d'en Vidal a la muntanya Gran. Més modernament alguna barraca ha estat recoberta amb ciment com és el cas d'una barraca a les Dunes. La majoria però estan construïdes en pedra seca amb l'ajut, això sí, de l'argila dels camps del voltant com a únic element de subjecció de les pedres.

Molt sovint la barraca s'integra a l'Aixart, generalment en una cantonada i d'aquesta manera es rendibilitzen els esforços de construcció ja que els murs de la barraca fan alhora de mur de l'aixart.

Com a característiques més rellevants la barraca té només una porta d'entrada orientada sempre que es pot a migdia, d'esquenes a tramuntana i al fred i de cares a l'escalfor del sol de migdia. Des de l'entrada s'accedeix a l'interior de la cabana seguint una petita galeria. A mesura que s'avança l'accés es va fent cada cop més estret. El sostre d'aquesta galeria el formen lloses triades expressament i que formen en la majoria dels casos un dintell. L'accés a l'interior sovint s'ha de fer ajupit.

El pes que exerceix el gran volum de pedra per sobre de la galeria d'entrada, seria suficient per trencar les lloses que formen el dintell. Aquest problema se soluciona mitjançant la col·locació d'unes pedres de descàrrega que fan que el pes de la construcció no incideixi directament sobre la galeria sinó sobre aquestes grans pedres que desplacen lateralment el pes cap a zones més sòlides.

Exteriorment la barraca té molt sovint una forma esgraonada. Això obeeix a necessitats tècniques i recorda molt a l'estructura de les colles castelleres. Així a la base és on trobem el primer esgraó, molt gruixut i amb amplades que poden arribar als quatre metres. D'aquesta manera s'assegura que l'estructura no es colapsarà. De manera semblant els grups castellers tenen en la pinya la base de tot el castell. Un segon esgraó/pis, menys gruixut es recolza en l'anterior. D'aquesta manera l'edificació va guanyant alçada sense perill d'esllavissar-se. Per últim, un tercer esgraó/pis encara més prim corona la barraca. És sens dubte un altre exemple d'una utilització sapientíssima de la pedra que permet alçar la construcció i repartir els pesos sense perill de col·lapse.

L'interior de la barraca és encara més sorprenent. L'esgraonament extern permet a l'interior realitzar una falsa cúpula que continua una tradició antiquíssima. Es tracta d'una falsa cúpula ja que s'entén com a cúpula aquella construcció que tant des de l'interior com a l'exterior té una forma de mitja circumferència.

En el cas de les barraques la sensació de cúpula només és a l'interior. La majoria de vegades, al centre de la cúpula hi ha un petit orifici que pot tapar-se o deixar-se descobert. La seva funció és la d'escapament de fums en el cas que es faci foc a l'interior de la barraca. Sovint també trobem a la paret interna de la barraca una mena de lleixes per posar els estris. Una de les barraques més grans fins ara descobertes té dos calaixos.

Una anàlisi visual permet copsar una tècnica constructiva molt acurada que selecciona les pedres més llises i planes per a l'entrada, la galeria i el sostre adintellat del passadís d'entrada. Les pedres s'aguanten entre elles per la pressió que exerceixen una al damunt de l'altre. La col·locació doncs era clau. La sofisticació i la forma d'alguna d'elles fa pensar en la contractació de barraquistes professionals.

Es doncs l'expressió una arquitectura arrelada al medi i que fa un us intel·ligent dels seus recursos; capaç de transformar una nosa, la pedra que es troba al camp, en una construcció d'admirable perfecció.

INTERPRETACIÓ HISTÒRICA DE LES BARRAQUES

Qui va construir les barraques i els aixarts? Aquesta és ara per ara una pregunta complexa que ara per ara no estem en condicions de respondre. No obstant si que tenim alguns elements que ens fan reflexionar-hi.

1. El massís és una àrea massa gran com per ésser ignorada. Això implica un us al llarg de totes les èpoques, amb jaciments i indrets ja des d'època paleolítica fins al segle XX. En el nostre cas, però creiem que els testimonis més antics són com a molt d'època medieval.

2. A partir de la concessió reial del rei Felip III, El 29 de juny de 1601, en que es va concedir a la Universitat i singulars de Torroella l'establiment i concessió de la Muntanya Gran pel seu domini útil y con reserva del directo bajo la prestación o censo anual de 20 lliures barceloneses, l'accés a la muntanya és possible que s'incrementés.

3. L'enginyer Primitiu Artigas comenta la presència de propietats agrícoles que pagaven un cens a l'Ajuntament des de l'any 1714. Una altra dada d'interès és la construcció d'un forn de calç a prop de Santa Caterina per dur a terme unes obres importants a l'ermita. Aquest forn, del segle XVIII va ser descobert l'any 1999 amb motiu d'un camp de treball.

4. El llibre de pesquers parla al llarg de l'edat moderna de molts contractes entre individus foranis i l'Ajuntament de Torroella de Montgrí per a l'establiment de ramats al massís, símbol inequívoc d'una transhumància que s'hostatjaria als masos propers al massís i que utilitzaria les carrerades d'accés a la muntanya i que molt sovint aprofitaria les barraques com a lloc d'estada temporal.

5. L'auge de la vinya, al segle XIX, hauria contribuït i molt a la multiplicació de finques al massís, en un moment en què el seu accés era poc restringit. Contribuiria a aquest fenòmen el fet que l'any 1856 l'Ajuntament demanés permís a l'Estat per obtenir que aquesta muntanya fos declarada muntanya d'aprofitament del comú, permís que es concedit poc més tard.

6. Quan es redacten els plans de fixació de les Dunes, a finals del segle XIX, moltes de les finques estan en estat d'abandó i ja no es tornaran a utilitzar mai més.

7. Aquesta simbiosi ramaders/pagesos era bona per tothom ja que al pastor sse li permetia l'accés a tancats i pastures i el pagès a canvi trobava les seves finques adobades.

**CAMPS DE TREBALL AL MASSÍS DEL MONTGRÍ
MEMÒRIA DELS TREBALLS DUTS A TERME
L'ESTIU DEL 2000**

EL MASSÍS DEL MONTGRÍ, UN ESPAI PER A LA MEMÒRIA (Resultat dels camps de treball al Massís , l'estiu del 2000)

Des de fa tres estius el MMBT duu a terme uns camps de treball al massís amb l'objectiu d'avaluar, donar a conèixer i contribuir a la conservació del ric patrimoni cultural que aquest conté. Es tracta d'un treball de recerca coordinat per arqueòlegs i historiadors i en el que hi participen nois i noies de diferents grups d'esplai.

Els treballs de camp s'han centrat en l'estudi d'un patrimoni vinculat amb les activitats tradicionals del massís del Montgrí: les anomenades construccions de pedra en sec: barraques, forns de calç, aixarts...testimoni d'una intensa activitat agrícola, ramadera i industrial a la muntanya. Al mateix temps hem iniciat l'estudi dels camins d'accés als recursos del Montgrí: els camins de carro, amb marques evidents d'un trànsit intens i les carrerades, o camins ramaders.

Fins ara s'han localitzat uns 80 elements d'interès. Creiem que això representa prop d'un 75% del patrimoni de la muntanya: un percentatge prou representatiu per començar a fer un estudi seriós del què això representa i al mateix temps per reorientar el futur dels camps de treball més en la línia de la conservació, una vegada s'han inventariat i catalogat la major part de béns.

Aquest estiu han passat tres grups de treball de Bellvitge, Barcelona i Sant Vicenç dels Horts respectivament, 90 nois i noies i 12 monitors i monitores.

Un dels grups que ens han visitat: l'esplai del Clot de Barcelona

Abans de presentar els resultats del treball de camp ens agradaria fer una sèrie de reflexions que creiem ens ajudaran a conèixer millor la raó de la nostra feina "dalt de la muntanya".

1. EL MASSÍS DEL MONTGRÍ, UN ESPAI PER A LA MEMÒRIA

A) El massís va ser des de la prehistòria, ara fa 300.000 anys i fins a la primera meitat del segle XX, **un gran rebost obert** que va permetre el sustent de les famílies. D'entre els molts recursos que el massís ofería destaquem: la caça i la recol·lecció al paleolític...i des del neolític va possibilitar el desenvolupament d'una agricultura de secà: cereals, vinya, i olivera complementada amb fruiters: figueres...; una ramaderia de la comarca i transhumant que aprofitava la muntanya com a lloc de pastures d'hivern; fusta per a l'elaboració d'estris, edificació, llenya... d'aquí precisament vindria l'anècdota dels "lladrebirros". Del Montgrí també se n'obtenia la calç que ens ha deixat com a testimoni molts forns...tota una possibilitat d'explotació que els homes i les dones varen saber aprofitar.

B) L'enorme vinculació de la gent amb el massís el fa **un espai per a la memòria**, memòria que cal entendre com a història i patrimoni i que abraça un període llarguíssim de temps que va iniciar-se al 300.000 aC amb les primeres ocupacions al cau del Duc i que s'ha allargat fins a la primera meitat del segle XX: un patrimoni riquíssim en forma de forns, barraques i altres elements d'interès que ens ajuda a comprendre com hem viscut fins fa ben poc...un llibre del qual només hem après a llegir les primeres pàgines.

1. L'inici de l'aprofitament del massís com a font de recursos és tan antic com ho és la presència de l'home a la muntanya, que situem pels volts del 300.000 aC al paleolític inferior. No obstant això, està clar que les activitats agrícoles i ramaderes varen començar molt més tard cap el 5.000 aC i s'han de situar en cronologies molt semblants a les del jaciment de la plana del Baix Ter, com és el cas del puig Mascaró. Molt lligat al neolític apareix en els primers rastres d'habitatge de pedra seca que segons l'arqueòleg E. Carbonell cal situar cap el 8.000 aC.
2. Les comunitats del neolític varen tenir una forta vinculació amb el massís: en són testimoni les nombroses coves sepulcrales: el Tossal Gros, el cau de les Dents, l'olivar d'en Margall, el cau dels Ossos... testimoni de comunitats que vivien de la ramaderia i en menor part de l'agricultura. A partir d'aquest moment situem a casa nostra ja un aprofitament de la muntanya que malauradament no ens ha deixat cap resta arqueològica. És innegable, però, una vinculació ramadera entre aquestes comunitats i el Montgrí. La presència d'una necròpolis d'enterrament tumulari (700-600aC) a cap Castell, prop de la Foradada, ens parla, segons els experts, d'una comunitat transhumant i és ja un preludi de les activitats que seran desenvolupades més endavant.
3. La primera fixació coneguda d'una població a la muntanya s'inicia a l'època ibèrica, cap el 300 aC i culminarà en època romana a partir del canvi d'era. En aquest moment trobem una població fortament arrelada a l'entorn i que viu dels recursos que li dona un ambient generós: agricultura de secà a les

vessants, ramaderia, recursos minerals, fusta a la muntanya... això els va permetre no només sobreviure sinó també acumular excedents i comercialitzar béns d'origen montgrinenc com el vi i l'oli.

Estem convençuts que molts dels camins d'accés a la muntanya i de comunicació que trobem als vessants existeixen ja des de l'edat antiga. De fet, grosso modo, la pauta de comportament no s'alterarà massa per la dificultat d'ocupar sistemàticament una plana aiguamollenca.

4. Tot fa pensar que a l'Edat Mitjana continuen les mateixes pautes de comportament: Santa Maria del Mar, antiga vil.la romana ara és ocupada per una comunitat religiosa. El mateix sembla passar amb l'ermita del Palau... alguns llocs desapareixeran com és el cas de la vil.la del camp de la Gruta, prop de l'Enplater i s'obriran nous llocs d'ocupació com l'ermita de Santa Caterina fet que suposa una explotació de la seva Vall.

A la Baixa Edat mitjana, Torroella viu un dels moments més dolços de la seva història. D'aquesta bonança n'és testimoni la Fira de Sant Andreu entre molts altres esdeveniments, i el massís torna a ser una de les causes d'aquesta bonança. Així tenim notícies de l'existència de ramats a la muntanya transhumants i de gent de la comarca, els reis prohibeixen que els ramats sortin dels cortals a la nit per no malmenar els conreus...síntoma que el Montgrí continuava essent un lloc ple de vida.

5. L'època d'or o potser l'època més democràtica del massís encara estava per arribar. L'any 1599 el rei Felip II concedeix a la Universitat de Torroella el dret d'explotació de la muntanya a canvi d'un pagament anual. El Montgrí es transforma així en una muntanya d'ús comunal. Si bé en un principi s'obliga als veïns al pagament d'un arrendament al llarg dels segles aquesta tradició es va perdent i els veïns passen a ser-ne propietaris. Amb aquestes condicions la gent de l'entorn es llença a la muntanya per esgarrapar-li els recursos que altres entorns com la plana els nega. La majoria de testimonis d'arquitectura que es troben escampats són d'aquest moment: barraques, aixarts, forns...
6. El segle XVIII i XIX són els d'una major presència a la muntanya. Cal buscar-ne les causes generals. Un augment de la població que provoca una recerca de recursos, la possibilitat d'obtenir guanys econòmics per la venda de la vinya i olis als mercats...tot això acompanyat amb l'accés a terres comunals a baix preu provoca una aglomeració humana al Montgrí. En aquest moment és quan tenim més ben documentada també la presència de transhumància a la muntanya...
7. A partir de l'inici del segle XX, però ja abans el massís està apunt de perdre el seu paper d'element motor de l'economia. A principis del XIX s'obre l'autèntic procés de colonització de la plana del Baix Ter. L'augment de població accelerà la roturació de nous espais agrícoles: dessecació dels estanys humits com el de Sobrestany... desviació del riu Ter que a partir de llavors desembocarà no al Ter Vell sinó a la Gola... Aquest procés va

permetre per primer cop a la gent de la comarca ocupar d'una manera efectiva terrenys mai explotats i on era possible desenvolupar-hi un tipus d'agricultura més productiva que al massís.

Al segle XIX, l'arribada de la fil·loxera a França va permetre un període de floreament de la vinya. D'aquest moment poden veure's conreus en terrassa a les parts més altes del massís. Al Mont Pla per exemple els conreus arriben fins al cau de l'olivar d'en Margall a uns 250 metres d'alçada, hi ha a més empremtes en la toponímia que ens indiquen un conreu de vinya, aquest és el cas del Còrrec de les Raimeres", al nord del Montgrí prop de l'Escala, que no vol dir res més que el còrrec de les vinyes. Aquest conreu també l'hem trobat a la Vall de les Dunes i arrapat a la muntanya. La terrissa trobada emmig d'aquests conreus ha estat datada del segle XIX i corrobora aquesta expansió.

Aquest període, en el qual molts torroellencs i estartidencs varen deixar-hi la pell per obtenir guanys amb la vinya, va durar poc. L'arribada de l'insecte de la fil·loxera, a la fi del segle passat, va acabar la il·lusió de viure del Montgrí. La vinya s'abandona i amb ella disminueix l'activitat agrícola a la muntanya. Aquest és el paisatge que ens descriuen els enginyers forestals quan a la fi del segle passat fan una memòria per a justificar la replantació de les Dunes. A la Memoria del *Proyecto de Fijación y repoblación de las Dunas Procedentes del Golfo de Rosas*, de l'enginyer Javier de Ferrer y de Lloret, feta l'any 1895, d'un llistat de 70 propietaris, prop d'un 70% d'aquests tenen la vinya abandonada, senyal inequívoca que aquest conreu havia deixat de ser rentable.

8. A la primera meitat del segle XX, hi ha prou testimonis d'una activitat ja en regressió al Montgrí: pastors de la comarca, transhumància i encara trobem els darrers habitants, com és el cas del Mas Sec on vivia un dels darrers habitants del Massís: en Jaume Muxach, i encara comptem amb el seu testimoni per refer aquell moment de la història.

Restes d'antics correus de vinya del segle XIX a la Vall de les Dunes

9. Avui, l'abandó ja és definitiu. Gairebé ningú viu directament dels recursos del massís i s'ha trencat una relació que va començar al paleolític inferior ara fa 300.000 anys i que s'ha trencat definitivament tot just fa 50 anys escassos quan el Massís ha esdevingut per la majoria una silueta, un bisbe estirat amb un castell emblemàtic, una massa verda d'arbres.

Parlant amb en Jaume Muxach, un dels darrers habitants del Montgrí

10. Amb tot el què portem dit, el Montgrí ha de ser un espai per no oblidar, un testimoni d'una forma de vida arrelada a l'entorn. En només 50 anys, l'espai de dues generacions hem perdut la relació amb la muntanya; una relació que vàrem encetar ara fa 300.000 anys i que tot just ara hem perdut. **Aquest és precisament la tasca principal dels camps de treball: recuperar de l'oblit l'arrelament d'una comarca a la muntanya i fer memòria d'aquesta relació mitjançant la divulgació dels resultats dels treballs de camp**

2. RESULTATS DELS CAMPS DE TREBALL

Per abordar els reptes que suposa el coneixement del patrimoni del Montgrí cal abans establir una metodologia de treball seriosa que ens permeti situar tot el què s'ha treballat. Aquest any hem centrat els esforços en tres camps diferents. Aquí els apuntem només. Ara per ara estem desenvolupant els annexos que descriuen més detalladament els resultats.

1. Estudi dels camins tradicionals del massís del Montgrí

La importància de situar, analitzar i descriure aquests camins ve donada pel fet que són vials públics que estan en perill de ser "atropellats" per mans privades si no s'actua ràpidament ates el desconeixament que se'n té per part de l'administració.

2. Inventari i catalogació d'elements d'interès patrimonial

barraques, forns de calç, aixarts...

3. Treballs de prospecció per avaluar la presència d'elements d'interès

4. Restauració d'elements en perill

S'ha començat a restaurar una barraca que estava en perill de caiguda. Concretament els treballs han consistit en consolidar la seva estructura mitjançant la tècnica tradicional de la construcció de pedra en sec.

3. VALORACIONS I TREBALLS A FER

Amb els treballs duts a terme fins ara s'ha conclòs una primera part de l'objectiu dels camps: conèixer, inventariar els elements d'interès patrimonial del massís.

Donem per conclosa per tant "grosso modo" aquesta primera etapa. Al nostre entendre ara s'obren dues línies d'acció.

1. En primer lloc ens sembla que hem de centrar els esforços en donar a conèixer els resultats del treballs de camp. Aquests de fet es porten a terme amb la idea donar a conèixer a la població el lligam que tradicionalment ha tingut la muntanya amb la comarca a fi de conèixer-la i estimar-la una mica més.

Proposem per a l'any vinent la publicació d'una edició de *Papers del Montgrí* amb aquests resultats. La idea és crear un equip interdisciplinar d'arqueòlegs, historiadors i altres persones per tirar endavant amb una petita publicació divulgativa.

Paral·lelament, i pensant també en l'any que vé, a l'estiu, ens agradaria fer una petita exposició a can Quintana que mostrés alguns dels aspectes més interessants del lligam de la població amb el massís mitjançant plafons, materials, maquetes a escala de forns de calç, barraques, aixarts, una exposició pensada per un públic general.

Finalment, i pensant amb les escoles cal elaborar una proposta didàctica de rutes i d'activitats vinculades amb aquesta exposició i amb el territori del Montgrí.

2. Continuar amb els camps de treball, amb l'objectiu de continuar treballant per al coneixement i la millora del nostre patrimoni.

Cristina Casas
Joan Margall
Antoni Roviras

INVENTARI I ESTUDI DELS CAMINS RAMADERS: LES CARRERADES

L'ocupació del massís del Montgrí feia necessària una bona xarxa de camins que permetéssin un accés a la muntanya. Era necessari mantenir-los nets i transitables. Només així era possible arribar als camps de conreu, a les pastures...per portar del rebost, que era la muntanya l'aliment. Aquest any ens hem centrat en els camins ramaders, les carrerades.

Ens ha ajudat molt en el seu estudi la visió de Jaume Muxach, pastor i coneixedor de la muntanya que fins fa poc vivia al mas Sec, en ple massís del Montgrí. També hem utilitzat un inventari de camins rurals publicat en el llibre de la Festa Major de l'any 2000 per Josep Vert i Planas.

L'objectiu d'aquest estudi respon a diferents motius. En primer lloc, hi ha un interès històric. Es tracta de camins que ens atrevirem a dir tenen un origen molt antic. Els primers assentaments estables a les vessants del Montgrí els situem en època ibèrica i romana. Així a la Torre Gran, al mas Solei, a la Vinya d'en Xarlan, al mas Pedrola (urbanització Torre Vella). Una de les activitats destacades d'aquest moment ja era la ramaderia a part de l'agricultura, activitats que s'han continuat duent a terme fins als any 50 quan finalment s'ha abandonat aquest tipus d'economia tradicional que ha estat substituïda per una economia bàsicament turística.

Per on passaven els ramats en època ibèrica i romana, o encara més per on passaven els ramats dels habitants neolítics del massís (2.500aC)? Només hi ha una resposta, per les carrerades que hem estudiat. La pauta de comportament humà no havia variat massa des d'aquell moment fins al segle XIX, la gent continuava vivint del massís pel fet que la plana o bé primer era inundada o bé després era propietat dels grans terratinents.

D'altra banda, els passos per arribar a la muntanya són únics. Per arribar al cim sempre s'ha utilitzat el camí més curt. La troballa d'aquests jaciments d'època ibèrica i romana ens informen que aquests camins ja eren utilitzats en aquell moment i això ens pot ajudar a entendre molt com vivien els nostres abanpassats.

També hi ha un altre motiu. Les carrerades són propietat pública i de cap manera poden passar a mans privades són, a part d'un patrimoni de la gent, propietat seva. Un patrimoni en perill que sovint ja ha caigut a mans privades. Esperem que amb aquest treball fem un toc d'alerta i evitem cap més malbaratament d'una propietat que ens pertany a tots.

Presentem en primer lloc una fitxa de patrimoni amb les principals característiques de cada carrerada. A continuació una sèrie de fotos del seu traçat. Finalment uns mapes escala 1: 5.000 amb el traçat de cada camí.

1. La Carrerada del Mas Ral al Coll de les Somres

1. Aquesta carrerada surt del mas Ral i travessa l'actual carretera de Torroella a l'Estartit en direcció nord cap a la Torre Martina.

2. Continuant el camí arribem davant la Torre Martina

3. La Carrerada pren el camí Vell de Torroella a l'Estartit

4. Uns 200 metres després de la Torre Martina, es deixa el camí Vell de Torroella a l'Estartit i la carrerada s'enfila cap al nord en direcció al mas Ramades

5. El camí s'acaba i es repren la carrerada torcent a l'esquerra aprofitant un camí antiquíssim que enllaçava Torroella amb l'Estartit i que va ser tallat per l'avanç de les Dunes. Aquest camí ens fa arribar al mas Ramades

6. La Carrerada pren el seu tram final que el farà arribar dalt de la muntanya enllaçant amb el camí del Coll de les Sorres.

2. La carrerada de la Torre Gran

1. La Carrerada s'inicia en un camí asfaltat situat al costat de la Torre Gran

2. Uns 600 metres més amunt, deixem l'asfalt i la carrerada s'enfila cap el Montgrí per un camí de terra. En aquest punt s'estan construint una sèrie de cases que caldrà vigilar no es mengin la carrerada.

3. El camí ramader continua l'ascens cap a la muntanya

4. El pendent cada cop es fa més costerut

5. Arribada de la Carrerada dalt de la muntanya

3. La carrerada dels Sornos

Aquesta Carrerada s'inicia a l'Estartit

2. Continua en direcció a Salt d'Euga i pren direcció cap a la Torre Ponsa

3. Abans d'arribar a la Torre Ponsa es desvia cap a la dreta fi arriba fins a la muntanya Gran.

1er Camp de treball (10 al 20 de juliol)

En el primer camp de treball només es va fer un dia de prospecció, el dia 11 de juliol. Es va prospectar un petit sector de la Muntanya Gran, prop del Mas Sec, on només es va localitzar un tancat de bestiar, de planta quadrada, amb una petita habitació quadrada que serviria de refugi pels pastors.

Per arribar a aquest tancat s'agafa el camí del Mas Sec a l'Ermita del Palau (Sobrestany). A 1 km aprox. es troba un camí, que està molt brut i emboscats. Es segueix aquest camí i a uns 500 m es troba el tancat.

2on Camp de treball (20 al 30 de juliol)

En el segon torn del camp de treball es van fer dos dies de prospecció: divendres 21 de juliol i dissabte 22 de juliol.

21 de juliol: Es prospecta la zona coneguda com a "Aixarts del Cisteller", situats a la dreta del camí del Mas Sec al Palau.

S'agafa el camí del Mas Sec al Palau. A 1'2 kms es veuen un seguit d'aixarts a mà dreta del camí. S'hi endevina un petit corriol que es perd al cap de 200 m. Tota la prospecció transcorre entre molt arbust, el bosc està molt brut. S'ha d'anar obrint camí i es fa pesat. A uns 400 m es comencen a trobar els aixarts coneguts com a "Aixarts del Cisteller". Hi ha una gran quantitat de murs i tancats. A uns 500 m es troba un aixarts d'1'5 m d'alçada en el qual s'hi conserva una barraca adossada. És molt petita i té el sostre esfondrat. La característica principal és que té unes pedres clavades a terra que li dificulten l'accés.

D'aquest aixarts es camina 150 m en direcció nord pel mig del bosc. S'arriba a un altre aixart molt potent, de 2 m d'ample i 1m d'alt. Darrera aquest aixarts a uns 15 m es troba un corriolet. Es segueix en direcció oest i es troba una barraca sencera molt bonica. Es de tamany mitjà, la porta orientada a sud i aixarts que neixen d'ella.

Aquest corriolet es segueix uns 300 m i es desvia en direcció nord. Al cap d'uns 100 m conflueix en un camí més gros de sorra. En el punt on s'ajunten hi trobem una barraca de pedra seca. No és ben bé una barraca, és una construcció de pedra seca amb un forat al mig. Podria ser per emmagatzemar alguna cosa. La prospecció es va acabar en aquest punt.

22 de juliol: S'agafa el camí del Mas Sec al Palau. Al cap de 500 m s'arriba a una mica de pineda, un espai amb bastants pins. A l'esquerra s'hi observen uns aixarts i tancats. Els seguim per sobre, els donem la volta i trobem una barraca de planta quadrada, grossa però derruïda. Està en un tancat petit situat dins d'un de més gros. S'hi observa un accés al mig dels murs. Es va netejar i restaurar una mica. La prospecció es va acabar en aquest punt.

3er Camp de treball (1 al 10 d'agost)

En aquest camp de treball es van realitzar quatre dies de prospecció, els dies 2, 3, 4, 7, 8 i 9 d'agost.

2 d'agost:

El primer dia es va continuar prospectant la zona del camí que va del Mas Sec a l'ermita del Palau (Sobrestany). S'agafa el segon trencant a la dreta, un corriol que va en direcció nord. Es caminen uns 500 m i a l'esquerra del camí es veuen uns aixarts alts i amples. En ells es troba una barraca de planta ovoïdal. Està molt derruïda però es conserven les quatre parets i es pot endevinar la seva forma inicial.

Es continua el camí fins que a uns 300 m es divideix en tres. Un va en direcció oest seguint el còrrec de les Raimeres; un altre s'enfila per un turonet però mor al cap de 100 m; l'altre va en direcció est i al cap d'uns 200 m s'enfila per una muntanya. Aquest dia vam agafar el corriol que puja pel còrrec de les Raimeres. Tota la vall de la muntanya que queda a la dreta del còrrec està plena d'aixarts i de murs d'aterrament construïts per a fer vinya. D'aquí, segurament, vindria el nom de "Raimeres". A uns 400 m després d'haver agafat el camí es veuen uns murs a la vall esquerra de la muntanya. És una barraca de pastor, de forma quadrada, amb la particularitat que té una avantsala que precedeix l'entrada a la barraca. D'aquesta construcció se n'hauria de fer un estudi més exhaustiu.

Tornem al còrrec i s'agafa un corriol que s'enfila per la muntanya. Passem pel mig d'uns aixarts molt potents que no tenen cap construcció adossada i al cap d'uns 100 m ens trobem amb uns altres aixarts. Són els "Aixarts d'en Marià Nagatla" i els "Aixarts del Cisteller". El corriol ens porta ben bé al peu d'una construcció adossada a un aixart. És una construcció de planta quadrada, de pedra seca, amb una petita obertura a la paret frontal. No sembla una barraca de pastor ja que l'accés és molt petit. Podria ser un magatzem d'eines del pastor o de productes alimentaris o líquids.

Aquest dia la prospecció va acabar aquí.

3 d'agost:

La prospecció d'aquest dia va començar al mateix lloc que el dia 2 d'agost. Al arribar on el camí es divideix en tres agafem el que va en direcció est. Al cap d'uns 150 m el corriol s'enfila per la muntanya. Allà mateix, a l'esquerra, es veuen uns murs amb una barraca petita adossada a un d'ells. No sabem si és barraca-habitatge o una construcció per emmagatzemar coses, ja que la vegetació la cobria completament. Es segueix el corriol i quan estem a la carena ens desviem cap a la dreta per un altre petit corriol que es posa pel mig d'una pineda. El següents 500 m, a banda i banda del camí hi han molts i molts aixarts i, fins i tot, s'hi endevina un antic camí ramader. Aquest corriol condueix directament a un camp obert conegut com a "Clot del Cossis" on hi trobem la barraca del "Maño" i un camí ramader que neix d'ella. Aquest dia la prospecció va quedar aquí.

4 d'agost:

Passant el Mas Sec en direcció L'Escala, a uns 500 m a l'esquerra es troba un camí. S'agafa, i a uns 500 m al costat esquerra es veu un tancat a uns 10 m del camí. És un tancat de bestiar d'uns 150 m², de planta quadrangular amb una barraca de planta quadrada que serveix per a refugi de pastor. Els aixarts

estan molt malmesos i la barraca també. Els murs que conformen el petit habitacle no són de pedra seca sinó que estan lligats amb calç barrejada amb argila.

Seguint el mateix camí a uns 50 m s'observa, a la dreta, una barraca petita de planta circular de la qual se'n conserven només dos parets. Està molt malmesa. A uns 20 m d'aquesta barraca, seguint el mateix camí, es veu, a l'esquerra, una petita construcció de planta quadrada. Aquesta és similar al primer element localitzat i les pedres estan unides amb calç i sorra. A uns 10 m en direcció sud es troba el tancat que aniria associat a aquesta habitació. És un tancat d'uns 75 m² amb els murs fets de pedra seca molt malmesos.

Tornem al camí i a uns 20 m a l'esquerra es troba un aixart que voreja la vall d'un petit turonet. Es segueix i a uns 50 m es troba una construcció, oberta al mig de l'aixart, de planta circular. És una obertura d'1 m d'ample. Podria ser una mena de magatzem, ja sigui per guardar les eines del pastor o bé algun tipus d'aliment.

Es continua el camí i a uns 500 m es divideix en dos. Un dels corriols ressegueix un còrrec i l'altre s'enfila cap a una muntanya. Agafem aquest últim i es camina uns 300 m. S'arriba a un punt on es veu un aixart d'uns 15 m de llarg amb un accés al mig d'ell. Gràcies a aquest accés els ramats podien anar d'un camp a l'altre de manera senzilla.

Seguint el mateix corriol a uns 600 m es troba un tancat de dimensions molt grans. Es ressegueix i en el mur que dona al nord s'hi troba una barraca, de planta circular, molt malmesa. Estem situats ben bé a dalt de la muntanya. Des d'aquest punt la vista és molt bona i es divisa el Golf de Roses i el Cap de Creus.

D'aquest aixart en surt un corriol en direcció sud. Aquest ens portarà a un camí més important que és el que va del Mas Sec al Palau. 50 m abans d'arribar a aquest camí es troba, a la dreta, uns murs de pedra seca de forma el·lipsoidal amb dos forats a l'interior per emmagatzemar-hi coses, ja siguin aliments o eines de pastor. Una característica que cal comentar d'aquesta construcció és que està encara cap a nord, cap a tramuntana. Això ens fa pensar que no serviria com a barraca o refugi de pastors ja que totes les que hem documentat estan encarades al sud, a recés de la tramuntana.

7 d'agost:

Aquest dia la feina va consistir en la documentació i fotografia de tots els elements descoberts en els tres dies de prospecció. És important que tots els elements documentats quedin registrats.

8 d'agost:

Aquest dia es va prospectar la Vall de les Dunes. S'agafa el camí que va de les Dunes a Sobrestany. Es troben dos petits ponts sobre una riera a l'esquerra del camí. S'agafa el segon pont i ens endinsem a dins la pineda. A uns 200 m trobem una petita vall amb dos barraques i molts tancats. Es veu un aixart que

s'enfila en un turonet en direcció oest. Es segueix i s'arriba a dalt la muntanya on trobem un gran aixart que fa de límit. Es baixa la muntanya resseguint el corriol dels pals de la llum fins a arribar a un còrrec anomenat "Còrrec de la Gregoria". Seguint pel còrrec es troba una barraca de pastor, situada al peu d'un turonet. Es puja dalt d'aquest turonet on es troba una estructura molt interessant. Es tracta d'unes pedres alineades i clavades a terra. Al costat es troba una estructura circular, també delimitada per pedres circulars. Podria ser una estructura funerària, possiblement un enterrament Neolític. Caldria estudiar detalladament aquesta construcció ja que al Montgrí no se'n coneix cap. A pocs metres es troba una barraca de planta quadrada amb una porta en una cantonada dels murs. La barraca mira al pendent de la vall i la porta, com sempre, mira al sud.

9 d'agost:

Aquest dia es va anar fins el "Còrrec de la Gregoria" per continuar la prospecció des d'aquest punt. Des de l'última barraca trobada el dia 8 d'agost es va en direcció nord resseguint la vall. Es troba un aixart inmens que puja per la muntanya des del peu de la vall. A la banda esquerra es troben terrasses de conreu, segurament vinya. Es prospecten tots aquests murs i en un d'ells es troba una obertura que podria ser per guardar-hi coses el pastor. És significatiu el fet de trobar-hi unes peces de ceràmica. Es segueix en direcció sud, atravesant un petit còrrec on es veuen unes coves a l'oest. Més avall s'ha localitzat una barraca que forma part d'un tancat. És molt petita i, per fer-la, es va aprofitar el mur.

ANNEX 4
Restauració d'elements en perill

UNA PRÀCTICA DE RESTAURACIÓ DEL PATRIMONI

Un dels reptes importants dels camps que ens vàrem plantejar va ser la restauració d'alguns dels elements que es trobaven en perill. Ens va animar el fet de veure com alguna de les barraques inventariades s'anava degradant com era el cas de la barraca que presentem a continuació.

De fet però tot aquest treball de restauració, que anavem posposant any rera any per la manca de coneixements pràctics, ha estat possible gràcies a la col·laboració del paleta Marc Solsona sense els consells del qual no ens haguéssim animat a dur a terme aquesta restauració. Des d'aquí li volem agrair la seva dedicació i el seu entusiasme.

Presentem a continuació una sèrie de tres imatges que exposen els treballs que hem dut a terme i que serveixen per plantejar la seva continuïtat de cara a futures edicions de camps de treball.

Primer pas: aprendre la tècnica de la construcció de pedra en sec

Amb en Marc Solsona, qui va ens va donar les primer explicacions sobre la manera com restaurar les construccions de pedra en sec. Fixem-nos en l'estat d'abandó de la barraca

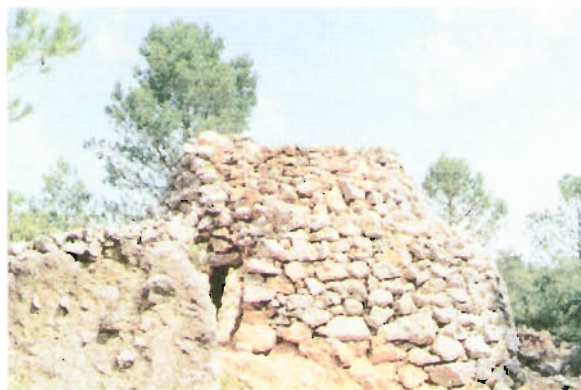
Segon pas. Arraconar la roca caiguda, cerca el mur de pedra i a partir d'aquí cap amunt

Des de la base vàrem refer la primera anella de la barraca que és la que aguantarà tot el pes de l'estructura semblantment a com ho fa la pinya dels castellers. A la foto ja es veu la primera anella consolidada.

La barraca consolidada

Fi de la pràctica, el perill d'esllavissament ja no hi és. La barraca s'ha consolidat i si ningú la fa caure aguantarà molts anys. Objectiu aconseguit.

ANNEX 3
Treballs de prospecció

INFORME I RESULTAT DE LES PROSPECCIONS

En el camp de treball d'enguany hem introduït una novetat que vam pensar que ens seria útil de cares a la millor execució de la feina i a l'obtenció de nous resultats. A més de la restauració de barraques i la seva documentació i la documentació de les carrerades, aquest any hem iniciat un treball de prospecció del territori del Montgrí. Molt sovint ens trobavem amb què hi havien amplíssimes extensions de la muntanya que no coneixíem. El Montgrí és una muntanya molt extensa, amb molts camins i molta vegetació que dificulten l'accés a determinats llocs i la troballa d'elements.

Altres anys, abans de començar els camps de treball, calia anar a la muntanya a localitzar les barraques o forns de calç que es consolidarien i documentarien durant els dies que durava l'activitat. Aquest any vam voler fer partícips d'aquesta feina als grups d'esplai assistents als camps.

Creiem que la tasca de "prospecció" del territori del Montgrí és molt important. D'una banda ajuda a conèixer millor un terreny que ens és desconegut. El Montgrí és una muntanya molt desconeguda tan per la gent que ve de fora com pels propis torroellencs. D'altra banda el fet de prospectar un territori desconegut fa que es localitzin elements perduts feia anys i que ningú en sabia el seu emplaçament. Efectivament, gràcies a aquesta tasca hem descobert nous elements que ens serviran per augmentar el catàleg d'elements de patrimoni cultural de què disposa el nostre municipi. Tots el què s'ha descobert en les prospeccions i el seu emplaçament està explicat en el següent informe.

Creiem que les tasques de prospecció realitzades durant el camp de treball d'aquest any han estat molt positives per tot el que ja hem dit. A més suposen una tasca molt suggerent pels participants ja que s'endinsen en un lloc desconegut on no saps què trobaràs. A més resulta molt didàctic ja que es realitzen a través d'ortofotomapes a escala 1:5000 que han d'aprendre a interpretar.

**CAMPS DE TREBALL AL MASSÍS DEL MONTGRÍ
ELEMENTS CATALOGATS**

Arquitectura Rural Tradicional

Tipus Element: ART Protecció: PR1

Lloc: Torroella de Montgrí

Adreça: , 0

Propietari:

Coordenades X: 0 Y: 0

Ref. Plànol:

Ref. Cadastral:

Nota:

Descripció:

Amb el nom d'arquitectura rural tradicional (ART) es recullen una sèrie d'elements arquitectònics vinculats amb un us històric lligat a l'agricultura, la ramaderia i les activitats extractives.

Els elements inclosos en la categoria ART estan protegits com a PR1. La categoria ART respon a la necessitat d'agrupar en un mateix "calaix de sastre" una sèrie d'elements lligats amb les activitats tradicionals agrícoles, ramaderes i extractives que varen tenir una gran importància a casa nostra fins gairebé l'actualitat.

La majoria dels elements protegits es troben al massís del Montgrí. No obstant cal destacar dos construccions protegides pertanyents a la plana del Baix Ter i concretament als Horts del Tamariuà.

Les construccions del massís i les vessants del Montgrí inclouen barraques de pedra seca, forns de calç, fonts, pous i aixarts (aquest és el nom amb el que la gent del Montgrí va batejar els murs amb els que tencaven les seves propietats).

La majoria de construccions visibles pertanyen a l'edat moderna, moment en el que el rei Felip II, l'any 1599, va concedir el massís del Montgrí al comú de Torroella de Montgrí. Això va provocar un autèntic allau de petits propietaris, que previ el pagament d'un petit impost, un cens, se'ls concedia una petita porció de terra. La majoria de construccions que avui encara poden veure's són dels segles XVII, XVIII i XIX.

Pel que fa als dos elements del Tamariuà, es tracta de dues barraques d'horta més modernes, de tombants del segle XIX i/o començaments del segle XX.

Aquests són els noms dels elements que es proposa protegir. Per a cada un d'ells s'ha adjuntat una fitxa annexe.

1. MASSÍS DEL MONTGRÍ I VESSANTS

BARRAQUES:

ART 2, ART 3, ART 6, ART 7, ART 9, ART 11, ART 14, ART 16, ART 17, ART 21, ART 23, ART 24, ART 25, ART 26, ART 28, ART 37, ART 38, ART 39, ART 42, ART 43, ART 44, ART 45, ART 47, ART 48, ART 50, ART 51, ART 66, ART 68, ART 69, ART 70, ART 71, ART 72, ART 75, ART 76,

Feta Per:	Revisada:	Aprovada:
Any:	Data:	Data:

ART 78, ART 80, ART 81.

AIXARTS:

Es consideraran també inclosos en la protecció, els aixarts, els murs de pedra seca que delimiten les finques .

POUS

ART 4

FORNS

ART 8 (Forn dels Hereus), ART 12 (El forn nou), ART 32 (Forn de Santa Caterina)

MASOS

ART 65 (Mas Reginell)

FONTS

ART 67 (Font d'en Reixaquet)

2. HORTS DEL TAMARIUÀ

ART 82

ART 83

Observacions:

Qualsevol actuació en el massís del Montgrí ja sigui en l'àmbit d'alguns d'aquests elements o no, haurà de ser prèviament examinada i valorada per l'Àrea de Patrimoni.

Feta Per:

Any:

Révisada:

Data:

Aprovada:

Data:

Memòria de la intervenció duta a terme al massís del Montgrí amb motiu dels camps de treball Transhumants.

Joan Margall, Candi Mundet i Antoni Roviras

Introducció

El massís del Montgrí, és un bon arxiu a l'aire lliure que guarda una part important de la història de la gent de la contrada. Afortunadament, part d'aquest arxiu ja s'ha començat a estudiar: els caus paleolítics varen servir per endegar el Museu del Montgrí i del Baix Ter; Malgrat tot, però queda encara un llarg camí per fer. Aquí tractarem d'un tema, fins avui mal conegut però prou interessant com per parlar-ne molt més a fons: els elements fets amb la tècnica coneguda com pedra en sec. Tenen com a característica l'ús de la pedra sense pràcticament cap lligam per a dur-los a terme i inclou barraques de pedra, forns de calç, aixarts (així és com s'anomena als murs de tancament de finques), marges i camins.

Es tracta d'uns testimonis sorprenents d'arquitectura tradicional que es poden trobar a qualsevol racó del massís, fet que demostra una ocupació intensiva de la muntanya i que la gent del país aprofitava els recursos que aquesta li proporcionava. Aquest fet va portar a posar en funcionament terrenys extraordinàriament magres situats a més de 200 metres d'alçada i amb pendents esgarrifosos com és el cas de *l'Olivar d'en Margall*. Un Montgrí humanitzat, ple d'activitats: agricultura de secà, ramaderia, activitats industrials com l'extracció de la calç, aprofitament forestal... Tot un brugit d'activitats que ha quedat registrat per sempre a les marques que han deixat les roderes de carro a la roca... un tipus d'arquitectura molt ben documentada arreu de Catalunya però totalment desconeguda a nivell bibliogràfic a casa nostra. De fet, crec que aquesta és la primera referència d'aquest tipus d'arquitectura.

Aquesta visió contrasta, i molt, amb l'actual que ofereix el massís, reduït bàsicament a una zona de zona de reserva de massa forestal i de lleure. La plana, amb tots els seus recursos li ha guanyat el pols definitivament i avui, la muntanya, resta ignorada per la gent de la contrada que la anem a veure per motius especials: l'excursió al castell, l'anada a Santa Caterina...

El grau de desconeixement d'aquests elements arquitectònics i de l'explotació vinculada al seu darrera és sorprenent. Senzillament han quedat a l'oblit. L'estiu de l'any 1998 el Museu del Montgrí i del Baix Ter va dur a terme el primer camp de treball per recuperar del passat aquests testimonis muts i espectaculars que formen part, sens dubte, del patrimoni cultural de casa nostra i que per tant cal conèixer, valorar i defensar. En el mapa que ve a continuació hem anotat les cabanes detectades fins ara. L'any 1999 dos camps de treball varen continuar les tasques d'inventari i estudi i aquest any 2000 comptem ja amb tres camps per intentar donar una primera avaluació de l'estat de la qüestió.

Ara per ara hi ha recollits prop d'una cinquantena de barraques i forns de calç al massís.

UNA ARQUITECTURA DE PEDRA

Les barraques i els aixarts utilitzen la pedra com a element principal de construcció. El massís del Montgrí, per la seva naturalesa càrstica, presenta un gran nombre de roques que s'acumulen al damunt de la seva superfície com a resultat d'un procés de disgregació.

Sens dubte, aquesta gran quantitat de pedra escampada homogèniament al massís dificulta una de les activitats bàsiques vinculades amb les barraques i aixarts: l'agricultura; i més concretament l'agricultura de secà.

El primer pas per utilitzar un terreny era la seva neteja i acondicionament. Les pedres s'empraven per delimitar una explotació i s'acumulaven formant uns murs, els aixarts. A part de delimitar la superfície de treball, els murs tenien l'avantatge que protegien els conreus del vent, de la sorra i dels ramats que sabem eren molt nombrosos al massís. En aquest sentit, aquesta arquitectura de pedra s'adapta armònicament a les condicions de medi.

Una observació dels aixarts permet copsar que la majoria tenen una forma i una mida semblant. La majoria són rectangulars i no solen ser d'una grandària excessiva. Això fa pensar que es tracta de petites finques tancades lligades a petits pagesos que extreuen els magres recursos del Montgrí.

Al costat de l'Aixart sol haver-hi en molts casos la barraca. Com els murs està feta bàsicament en pedra seca encara que de vegades es reforça la seva estabilitat amb calç, com és el cas de l'Aixart d'en Vidal a la muntanya Gran. Més modernament alguna barraca ha estat recoberta amb ciment com és el cas d'una barraca a les Dunes. La majoria però estan construïdes en pedra seca amb l'ajut, això sí, de l'argila dels camps del voltant com a únic element de subjecció de les pedres.

Molt sovint la barraca s'integra a l'Aixart, generalment en una cantonada i d'aquesta manera es rendebilitzen els esforços de construcció ja que els murs de la barraca fan alhora de mur de l'aixart.

Com a característiques més rellevants la barraca té només una porta d'entrada orientada sempre que es pot a migdia, d'esquenes a tramuntana i al fred i de cares a l'escalfor del sol de migdia. Des de l'entrada s'accedeix a l'interior de la cabana seguint una petita galeria. A mesura que s'avança l'accés es va fent cada cop més estret. El sostre d'aquesta galeria el formen lloses triades expressament i que formen en la majoria dels casos un dintell. L'accés a l'interior sovint s'ha de fer ajupit.

El pes que exerceix el gran volum de pedra per sobre de la galeria d'entrada, seria suficient per trencar les lloses que formen el dintell. Aquest problema se soluciona mitjançant la col·locació d'unes pedres de descàrrega que fan que el pes de la construcció no incideixi directament sobre la galeria sinó sobre aquestes grans pedres que desplacen lateralment el pes cap a zones més sòlides.

Exteriorment la barraca té molt sovint una forma esgraonada. Això obeeix a necessitats tècniques i recorda molt a l'estructura de les colles castelleres. Així a la base és on trobem el primer esgraó, molt gruixut i amb amplades que poden arribar als quatre metres. D'aquesta manera s'assegura que l'estructura no es colapsarà. De manera semblant els grups castellers tenen en la pinya la base de tot el castell. Un segon esgraó/pis, menys gruixut es recolza en l'anterior. D'aquesta manera l'edificació va guanyant alçada sense perill d'esllavissar-se. Per últim, un tercer esgraó/pis encara més prim corona la barraca. És sens dubte un altre exemple d'una utilització sapientíssima de la pedra que permet alçar la construcció i repartir els pesos sense perill de col·lapse.

L'interior de la barraca és encara més sorprenent. L'esgraonament extern permet a l'interior realitzar una falsa cúpula que continua una tradició antiquíssima. Es tracta d'una falsa cúpula ja que s'entén com a cúpula aquella construcció que tant des de l'interior com a l'exterior té una forma de mitja circumferència.

En el cas de les barraques la sensació de cúpula només és a l'interior. La majoria de vegades, al centre de la cúpula hi ha un petit orifici que pot tapar-se o deixar-se descobert. La seva funció és la d'escapament de fums en el cas que es faci foc a l'interior de la barraca. Sovint també trobem a la paret interna de la barraca una mena de lleixes per posar els estris. Una de les barraques més grans fins ara descobertes té dos calaixos.

Una anàlisi visual permet copsar una tècnica constructiva molt acurada que selecciona les pedres més llises i planes per a l'entrada, la galeria i el sostre adintellat del passadís d'entrada. Les pedres s'aguanten entre elles per la pressió que exerceixen una al damunt de l'altre. La col·locació doncs era clau. La sofisticació i la forma d'aguna d'elles fa pensar en la contractació de barraquistes professionals.

Es doncs l'expressió una arquitectura arrelada al medi i que fa un us intel·ligent dels seus recursos; capaç de transformar una nosa, la pedra que es troba al camp, en una construcció d'admirable perfecció.

INTERPRETACIÓ HISTÒRICA DE LES BARRAQUES

Qui va construir les barraques i els aixarts? Aquesta és ara per ara una pregunta complexa que ara per ara no estem en condicions de respondre. No obstant si que tenim alguns elements que ens fan reflexionar-hi.

1. El massís és una àrea massa gran com per ésser ignorada. Això implica un us al llarg de totes les èpoques, amb jaciments i indrets ja des d'època paleolítica fins al segle XX. En el nostre cas, però creiem que els testimonis més antics són com a molt d'època medieval.

2. A partir de la concessió reial del rei Felip III, El 29 de juny de 1601, en que es va concedir a la Universitat i singulars de Torroella l'establiment i concessió de la Muntanya Gran pel seu domini útil y con reserva del directo bajo la prestación o censo anual de 20 lliures barceloneses, l'accés a la muntanya és possible que s'incrementés.

3. L'enginyer Primitiu Artigas comenta la presència de propietats agrícoles que pagaven un cens a l'Ajuntament des de l'any 1714. Una altra dada d'interès és la construcció d'un forn de calç a prop de Santa Caterina per dur a terme unes obres importants a l'ermita. Aquest forn, del segle XVIII va ser descobert l'any 1999 amb motiu d'un camp de treball.

4. El llibre de pesquers parla al llarg de l'edat moderna de molts contractes entre individus foranis i l'Ajuntament de Torroella de Montgrí per a l'establiments de ramats al massís, símbol inequívoc d'una transhumància que s'hostatjaria als masos propers al massís i que utilitzaria les carrerades d'accés a la muntanya i que molt sovint aprofitaria les barraques com a lloc d'estada temporal.

5. L'auge de la vinya, al segle XIX, hauria contribuït i molt a la multiplicació de finques al massís, en un moment en què el seu accés era poc restringit. Contribuiria a aquest fenòmen el fet que l'any 1856 l'Ajuntament demanés permís a l'Estat per obtenir que aquesta muntanya fos declarada muntanya d'aprofitament del comú, permís que es concedit poc més tard.

6. Quan es redacten els plans de fixació de les Dunes, a finals del segle XIX, moltes de les finques estan en estat d'abandó i ja no es tornaran a utilitzar mai més.

7. Aquesta simbiosi ramaders/pagesos era bona per tothom ja que al pastor sse li permetia l'accés a tancats i pastures i el pagès a canvi trobava les seves finques adobades.

Imatge d'una de les barraques del massís del Montgrí

